

Ontvangen literatuur

SAMENSTELLING: PAUL KEUNING

EEN PERSOONLIJK GEKLEURDE SELECTIE UIT DE VOGELTIJDSCHRIFTEN

Een duik in de tijdschriften: Waar is een beetje actieve vogelaar zoal mee bezig? Nou ja, we verzamelen gegevens doormiddel van inventariseren, nestkastcontroles, ringen, tellen, meten, wegen en we zenderen, verder verzamelen we ruiveren en prooiresten. Voor het bestuderen van vogelgedrag, zoals Nico Tinbergen en Conrad Lorentz dat deden, daar gunt niemand zich de tijd meer voor. Er is een uitzondering, hij heet Henny Brinkhof en hij heeft met engelengeduld vele uren doorgebracht met het bespieden van zwarte spechten bij Groesbeek.

Henny Brinkhof 'Paarvorming bij zwarte spechten'

Uit het Vogeljaar jrg. 63 (2) 2015. Tijdschrift voor vogelstudie en vogelbescherming

(Goed om te weten: Leden van onze vogelwerkgroep kunnen dit blad met korting thuis gestuurd krijgen, voor 13 euro per jaar!)

Al in zijn jonge jaren bestudeerde de auteur tussen 1973 en 1980 het gedrag van enkele zwarte spechten in het Groesbeekse Bos. Het spreekt voor zich dat dit een oud bosgebied is met volop oude beuken en ook voldoende dood hout. Om deze schuwe vogel goed te kunnen bekijken bouwde hij op enige afstand schuilhutten van tegen een boomstam geplaatste takken. Meer dan tweeduizend uur werden doorgebracht met observeren van het gedrag van enkele zwarte spechtenparen en ook van een enkel los individu. Van twee paren werd het gedrag uitgebreid genoteerd. Het ging om één paar bij de Wolfsberg – in het Groesbeekse Bos, dichtbij het woonhuis van de auteur. Het andere paar werd wat minder vaak geobserveerd, omdat het verder weg broedde, namelijk in het Kraaiendal. Alles werd genoteerd en zo kwam de auteur veel te weten over de broedcyclus, het slaapritme, eetgewoontes, enz. De afgelopen vijf jaar werden opnieuw gegevens en foto's verzameld van enkele paartjes en een solitair vrouwtje.

Zwarte specht

Foto: Henny Brinkhof

Foto: Henny Brinkhof

Paarvorming

Een eerste ontmoeting van een mannetje en een vrouwtje zwarte specht, het begin van een nieuwe relatie, heeft de schrijver nooit gezien. Het eerste nest dat in 1973 werd onderzocht, betrof een erg ondiep hol van maar 12 cm diep. Normaal wordt een hol 25 tot 35 cm diepte uitgehakt. De geringe diepte duidt erop dat dit waarschijnlijk een onervaren, jong stel was. Ze kregen één jong: een vrouwtje. Hoe de twee seksen met elkaar omgaan verandert in de loop van het jaar flink. De band die de twee vogels hebben is het sterkst voor en tijdens het nestelen. Tijdens het uitkappen van het hol, het broeden en het grootbrengen van de jongen hebben het mannetje en het vrouwtje elkaar hard nodig. Zodra de jongen op eigen

benen staan, leven de ouders weer solitair. Ze zoeken elk hun eigen slaaphol, liefst een hol met een paar uitgangen, want dan is er ook altijd een nooduitgang. Een paartje kan later in het jaar zelfs ruzie maken om zo'n mooie slaapplek in een uitgehakte boom. Wat zijn de verschillen tussen het mannetje en het vrouwtje? Let bij het uiterlijk op het rood op de kop. Bij het mannetje is bijna de hele bovenkant rood gekleurd, het vrouwtje heeft alleen een rood vlekje op het achterhoofd. Verder is de snavel van de man wat forser. Spechten zullen ongetwijfeld verschillen in geluid en gedrag opmerken, maar voor een vogelaar die jaren studie gemaakt heeft van deze vogel zijn die verschillen te subtiel. Een zwarte specht die op een boom neerploft doet dat met een flinke snelheid. Het gaat gepaard met luchtsuizingen, waarna hij/zij met een dreun zijn klauwende nagels in het hout klemt. Ook dit geluid is voor ons, eenvoudige mensbezoekers van het bos, geen onderscheidend geluid, maar spechten herkennen feilloos om welke soortgenoot het gaat. Bij de paring gaat het vrouwtje net als een 'normale' vogel dwars op een tak zitten. Ze houdt haar lijf plat horizontaal. Het mannetje schuift naar haar toe, zich met de staart in evenwicht houdend en springt dan op de rug van het vrouwtje. Het mannetje houdt fladderend zijn evenwicht, terwijl ze gedurende twee seconden cloacaal contact hebben. Ongewenste intimiteiten worden afgeweerd met een zacht 'u-u'-geluid, waarbij het vrouwtje of het mannetje een dreigende houding aanneemt. De paringen vinden plaats vanaf half december, de frequentie neemt toe naarmate de voltooiing van de nestholte dichterbij komt. Paringen zijn niet alleen gericht op het overdragen van genetisch materiaal, ze bevestigen ook de innige band tussen de vogels. Zwarte spechten leggen twee à drie eieren. Het broeden duurt, nadat het laatste ei gelegd is, twaalf dagen. Na weer twaalf dagen breken de jongen uit het ei. Dan duurt het nog anderhalf tot twee maanden voordat de jongen zelfstandig zijn. De contactroepen worden na het uitvliegen nog wel uitgewisseld,

maar partners zoeken elkaar niet echt meer op. Er is in het gedrag geen duidelijk sekseverschil tussen mannetjes en vrouwtjes. Ook seksuele selectie, een belangrijke pijler in de evolutie van de soort, is niet evident bij de zwarte specht. Zich laten gelden of pronkgedrag, daarvan heeft de heer Brinkhof geen voorbeelden gezien.

Het geluid van de zwarte specht

Met slechts zes verschillende geluiden kan de zwarte specht al zijn basale gevoelens kenbaar maken: dreigen, contact zoeken, hier ben ik, territoriaal gedrag, geruststellen en bedelen. De 'kliee'-contactroep maakt de zwarte specht zittend tegen een boom, of op de grond zittend. In de vlucht roept hij 'cru-cru-cru', vaak in een serie van twee of drie cru's. Die contactroep wordt met korte tussenpozen meerdere ma-

len herhaald. Let wel, 'cru-cru' is dus geen alarmroep. Het territorium van een zwarte specht is groot, wel 5 bij 4 tot 6 kilometer. Voor de hand liggend dus, dat deze vogel een verdragende contactroep heeft. Als het hartje winter is krijgen deze spechten het voorjaar alweer in het hoofd, warme gevoelens terwijl de dagen steeds korter worden! In december kan je naast de twee eerder beschreven geluiden, de 'kju-kju'-roep horen, lijkt wel wat op het lachende 'klu-klu'-geluid van de groene specht. Het is een uitnodigend geluid voor het andere geslacht, een geluid van opwindning en 'kom maar bij me!' Je hoort het dus alleen als mannetje en vrouwtje dicht bij elkaar in de buurt zijn. Voor jonge zwarte spechten is het kju-kju'-geluid hun bedelroep: kom alsjeblieft met voer! Dat is regelmatig te horen bij grote juvenielen, die

op uitvliegen staan. Ouders lokken met deze roep de jongen uit hun hol, terwijl de jongen smeken met kju-kju-geluiden om nog een brokje eten. Een karakteristiek geluid van de zwarte specht is zijn lang aangehouden roffel, waarmee ze al in november beginnen. Die drumsolo's op een dode, oude beuk, want die reso-neert het best, bereiken in maart, april hun hoogtepunt. Het vrouwtje roffelt ook, maar minder fanatiek. Het spreekt voor zich dat het andere geslacht bij een benadering, nadat ze een jaar apart geleefd hebben, gerustgesteld moet worden. Dat doen ze met vriendelijke 'lkauw'-geluiden. Vrij vertaald betekent het 'wees maar niet bang, ik bedoel het goed'. Valt deze uitnodiging niet in goede aarde, dan bestaat het antwoord uit afwerende 'u-u'-geluiden. Bij de wisseling van de wacht op het nest en als inleiding tot de paring wordt het 'lkauw'-geluid ook gebruikt.

Houthakkers

Drie onderscheiden hakgeluiden maakt de zwarte specht: 1) tastend, zoekend op zoek naar voedsel onder, of in de bast; 2) de krachtige hakgeluiden in series van vijf als er een hol in de boom gehakt moet worden. 3) zachte tikgeluiden, ook weer in series van vier of vijf, alsof er iemand met zijn vingers op de tafel trommelt. Dit doet deze specht als reactie op de nadering van de partner. Het vrouwtje nadert het hol en roep 'lkauw'. Bij het mannetje ontstaat een innerlijk conflict, want eigenlijk zit hij wel lekker op die eieren en wil hij nog niet weg. Die innerlijke spanning uit hij door zachtjes aan de binnenkant van het nest te tikken met zijn snavel, een soort aarzeling dus. Het uithakken van een nieuw hol met een ovale opening, vaak in een beukenboom, duurt drie tot vier weken. Soms worden oude hopen in het voorjaar verder uitgediept. Als het hol klaar is, is het zaak om het goed te verdedigen tegen kapers op de kust, want spreeuwen, holenduiven en vooral kauwtjes maken graag gebruik van zo'n kant-en-klare modelwoning. Daarom wisselen mannetje en vrouwtje elkaar om de twee uur af, steeds is één van beiden in het nest aanwezig. •

Zwarte specht in dreighouding

Foto: Henny Brinkhof

Wat stond er nog meer aan interessante artikelen in de vogelbladen?

De Dompfoorn jrg. 49 (2) Natuur- en Vogelwacht De Vijfherenlanden. Goed nieuws voor de oeverzwaluw: zij hielden met 100 broedparen een dam bezet. Die dam is onderdeel van de nevengeul van de Lek bij Vianen. Er komt een einde aan een competitie met vogelfoto's met een lange traditie. De aan Het Vogeljaar verbonden wedstrijd met mooie foto's had het afgelopen jaar slecht 40 inzendingen. Daardoor valt het doek voor de 'Jaap Taapken Vogelparade', want sinds 2001 – het jaar dat Jaap Taapken overleed – is deze prijsvraag naar hem vernoemd.

De Kruisbek jrg. 58 (3) juni 2015 Vogelwacht Utrecht. S. Weima 'Pleisterende vogels in polder Blokhoven'. Ter oriëntatie: als je met de trein van Utrecht naar Den Bosch gaat is dit het eerste boerenland dat onder je voorbijraast, nadat je de Lek bent overgestoken. Het gebied ligt tussen Culemborg en Schalkwijk. Buiten het broedseizoen om, in de maanden september tot april, hebben tien tellers deze polder onderzocht op steltlopers, roofvogels, eenden, ralachtigen, meeuwen en viseters. In dit akker- en weidegebied was in de onderzoeksjaren jaren relatief rustig: er waren wel plannen voor 'ontwikkeling' richting woning- en bedrijvenbouw, maar die staan nu weer in de ijskast. Gunstig voor de meeste vogels. De trends komen aardig overeen met wat er landelijk speelt. Opvallend dat de ganzen niet opgenomen zijn in dit overzicht. Wil men de jagers en de boeren niet in de kaart laten kijken?

Limosa jrg. 88 (1) Ned. Ornithologische Unie (NOU) en Sovon. A. v.d. Berg et al. 'Dieet, conditie en plaatstrouw van overwinterende klapkesters.' Het aantal overwinterende klapkesters is de afgelopen twintig jaar toegenomen, mogelijk door begrazing met runderen op de heidevelden. Dat zorgt voor een ruim aanbod van (driehoorn-)mestkevers. In de periode 2002 tot 2014 werden 48 klapkesters op de Veluwe en in Salland gevangen in lokkooien, waarna ze gemeten en gewogen werden. De conditie van de klapkesters in natuurgebieden waar runderen of schapen graasden was beter dan die van exemplaren uit andere biotopen. Over de plaatsstrouw aan een bepaald gebied konden met dit geringe aantal nog geen conclusies getrokken worden. H. Schekkerman et al. 'Overwinterende klapkesters in Nederland: telperikelen, aantallen en verspreiding'. J.J. Schröder onderzocht het verband tussen 'Ijsbedekking in de Oostzee en het aantal duikeenden in Nederland.' Dat verband is aangetoond voor de nonnetjes en – in mindere mate – voor grote zaagbekken. Er was geen evidente relatie met het aantal toppers, eider- en kuifeenden. Ook niet voor de tafeleend en de brilduiker. D. Bos et al. telden het aantal 'Broedvogels op de buitendijkse kwelders van Noord-Friesland'.

Buizerd

Foto: Ton van de Acker

Ijsvogel

Foto: Ton van de Acker

De Takkeling jrg. 23 (1) 2015 Werkgroep Roofvogels Nederland. In dit januarinummer staan de 'Trends en broedresultaten van roofvogels in Nederland in 2014' onder redactie van Rob G. Bijlsma: met een explosieve ontwikkeling van de muispopulatie, vaak wel tien holletjes per vierkante meter, ging het met de meeste roofvogels goed tot bovengemiddeld. De wespdiëf had het moeilijk, het was ook een matig wespenjaar in 2014. Mooi dat er van de zeearend drie succesvolle broedgevallen waren, met zelfs drie jongen in de Oostvaardersplassen. Rob Bijlsma 'Vervolg roofvogels in 2014', de vervolging oude stijl met gif, afschot en nestverstoring wordt minder, sterfte en verjaging door opzettelijk menselijk ingrijpen. Het zogenaamde 'bosonderhoud' komt in alle provincies voor. H. Westerlaken 'Grijze wouw in de Hoeksche Waard op 17-10-2014' R. Riem Vis en V. v. Bergen legden met een fotoval vast hoe wespdiëven een wespenest in hun tuin in Friesland 'exploiteerden'.

De Takkeling jrg. 23 (2) R. Bijlsma 'Waar zijn de muizen gebleven?' Na het topjaar 2014 volgt meestal een daljaar, maar roofvogels spelen in 2015 hier met kleinere broedsels flexibel op in. J. Vroege 'Aanvallende roofvogels': (schijn-) aanvallen vaak door buizerds op individuele hardlopers in het broedseizoen, groepen groter dan drie personen worden niet aangevallen. De roofvogel die het vaakst nestcontroleurs aanvalt is de boomvalk. K. Constant & J. Verburg 'Bezoek van een wespendif', ook in een tuin in Hoozeveeën deed een wespendif zich tegoed aan een ondergrondse wespinkolonie. G. Ouweneel Vergunning voor 'Jagen met een steenarend' nietig verklaard, valkenier kon de afkomst van zijn arend niet duiden. Jagen mag alleen met gekweekte roofvogels. R. v Breemen 'Reactie van raven op havik' en niet op buizerd. W. Faveyts 'Een juv. Havik met baltsgedrag'. R. Riem, V. v Bergen 'Niet wat het lijkt', predatie van een buizerdjong door havik. J. Vroege 'Buizerd en boomarter in N-Kennemerlands duin'. Verder veel over boomarters: hoe lastig het is om conclusies te trekken uit waarnemingen, ook al besteed je er nog zoveel tijd aan. Bijdragen van H. de Nie en Hanneke Sevink, die nu weer tijd heeft om het Baarnse bos in te trekken nu Jan van Dijk voorzitter is van de roofvogelwerkgroep.

Sovon-Nieuws jrg. 28 (2) juni 2015 : A. v. Kleunen en O. Klaassen 'Grote Alexanderparkiet lijkt vaste voet aan de grond te krijgen'. O. Klaassen en A. de Jong 'Deze winter zag wit van de grote zilverreigers', maar liefst 8900 exemplaren overwinterden in ons land! L. Apon 'Stadsvogeltelling' in Dordrecht. Ijsvogels, blauwborsten en nachtegalen broeden binnen de gemeentegrenzen, het meest opvallend is een kolonie stormmeeuwen – zo ver van de kust. Christiaan Both 'Het eerste ei zit steeds iets vroeger in de genen'. Deze Groningse professor holt van nestkast naar nestkast in het Dwingelderveld om alles over de bonte vliegenvangers in kaart te brengen. Het voorzien van een zendertje van deze Afrikaganger levert een goudmijn aan gegevens op. K. Koffijberg 'Broedvogeltrends op de Waddenzee: blijvende afnames'.

Vogels jrg. 195 (3) 2015 Vogelbescherming Nederland R. de Vos 'De roerdomp snakt naar waterriet', riet mag geen bos worden. M. Wesseling 'Zout in het Haringvliet!, een kleine stap van grote betekenis voor de natuur. I. Lammers 'Drama en avontuur in De Grutto', een bespreking van het boek van Beintema, dat ook de menselijke betrokkenheid van vele vrijwilligers belicht. H. Peeters 'Spitsbergen: vogels als klimaatmeters'. De hoofdredacteur van het blad *Vogels* voer in juni mee naar één van de meest afgelegen wildernissen. De gevolgen van menselijk handelen zijn evident: door afname van de ijskap komt niet alleen de ijsbeer in de problemen. Een explosieve toename van vogelvlooiën terroriseert de brandganzen tot bloedens toe.

Vogel + jrg. 2 (2) juni 2015 Blad van en voor actieve vogelaars, uitgegeven door de Vogelbescherming. Rob Buiten interviewt Ruud Vlek over 'notitieboekjes en vogeldagboeken, die bij vroegere vogelaars soms nog op zolder liggen. De 'werkgroep ornithologisch erfgoed', onderdeel van de AKN, probeert ornithologische nalatenschappen voor teloorgang te behouden. R. Vlek was tijdelijk betaald medewerker van die werkgroep. Weet je geen raad met foto's of aantekeningen van overleden vogelaars? Kijk op de site van de AKN.NOU.nu L. Soerink 'Zout brengt topnatuur in het Haringvliet'. R. v. Beusekom 'Portret van de grote karekiet' Interessante bladzij van R. Buiten over 'vogelgidsen op je smartphone', ook voor android. G. Zeldenrust 'Een koepeltje als nestbeschermer' dat werkt in het veld beter tegen schade door de dikke sleepslang, die de injectieermachine van mest voorziet. R. de Vos 'Grutto-vriendelijk boeren met behulp van vrijwilligers in de Eilandspolder, bij Amsterdam'.

Zilverreiger

Foto: Ton van de Acker

Roerdomp

Foto: Ton van de Acker